

**UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ
Institut mezioborových studií Brno**

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Brno 2011

Jana Bradová

**UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ
Institut mezioborových studií Brno**

Historie české penitenciaristiky

Bakalářská práce

**Vedoucí diplomové práce:
PhDr. Miloslav Jůzl, Ph.D.**

**Vypracovala:
Jana Bradová**

Brno 2011

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma „Historie české penitenciaristiky“ zpracovala samostatně, přičemž jsem čerpala pouze ze zdrojů uvedených v seznamu použité literatury, který je součástí této bakalářské práce. Elektronická a tištěná verze bakalářské práce jsou totožné.

Brno 20. 4. 2011

.....

Jana Bradová

Poděkování

Děkuji PhDr. Miloslavu Jůzlovi, Ph.D. za užitečnou metodickou pomoc, trpělivost a cenné rady poskytnuté při zpracování bakalářské práce.

Děkuji rovněž PhDr. Aleně Marešové za její ochotu a poskytnutí užitečných informací během provedeného rozhovoru.

Jana Bradová

OBSAH

ÚVOD	3
1. VSTUP DO PROBLEMATIKY – VÝKLAD POJMŮ	4
2. HISTORIE VĚZEŇSTVÍ V ČESKÝCH ZEMÍCH	6
2.1 Středověk	6
2.1.1 Zeměpanské vězení (995 – 1627)	6
2.1.2 Církevní vězení (1222 – 1781)	7
2.1.3 Stavovské vězení (1253 – 1850)	7
2.1.4 Vrchnostenské vězení (1627 – 1849)	8
2.1.5 Městské vězení (1287 – 1850)	8
2.1.6 Pevnostní vězení Špilberk (1783 – 1858)	9
2.2 Pojetí trestu v dobách osvícenství	10
2.3 Vězeňství habsburské monarchie	10
2.3.1 Reformy vězeňství za vlády Marie Terezie	10
2.3.2 Reformy vězeňství za vlády Josefa II.	11
2.4 Vězeňství první republiky	13
2.5 Protektorát Čechy a Morava	14
2.6 Obnova vězeňského systému první republiky	15
2.7 Vězeňství v područí komunistické vlády	15
2.7.1 Zákon č. 59/ 1965 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody	17
3. VĚZEŇSKÁ SLUŽBA ČESKÉ REPUBLIKY	19
3.1 Struktura	20
3.2 Programy zacházení	22
3.2.1 Odsouzení mladiství a ženy	22
3.2.2 Zacházení s drogově závislými ve věznicích	22
3.2.3 Vzdělávání odsouzených	24
3.2.4 Zaměstnávání odsouzených	24
3.2.5 Zdravotní péče	24
3.3 Problémy současného vězeňství	25
4. VÝZKUMNÝ ÚSTAV PENOLOGICKÝ (VÚP)	26
4.1 Zakladatel VÚP, Doc. PhDr. Jiří Čepelák, CSc. (1915–1989)	26
4.2 Založení	27

4.3 Význam	28
4.4 Cíle a plány	29
4.5 Činnost	29
4.6 Výzkumné úkoly	30
4.7 Spolupráce s jinými výzkumnými vědeckými pracovišti	32
5. ROZHOVOR S PAMĚTNICÍ DOBY ČINNOSTI VÚP	33
ZÁVĚR	38
RESUMÉ	39
ANOTACE	40
ANNOTATION	40
KLÍČOVÁ SLOVA	40
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	41
PŘÍLOHY	44

ÚVOD

Téma bakalářské práce si její autorka zvolila z důvodu těsné spojitosti dané problematiky s jejím povoláním. V postavení příslušnice Vězeňské služby České republiky je denně konfrontována s trestně právními důsledky trestné činnosti, bývá často v blízkém kontaktu s osobami vězněnými a je důkladně seznámena s prostředím českých věznic.

„Žádný moudrý člověk netrestá proto, že se stala chyba, nýbrž aby se neopakovala.“ Myšlenka, kterou svého času vyslovil římský filozof, dramatik, básník a politik Lucius Annaeus Seneca. Dnes, po mnoha staletích od jejího vyřčení, jistě nelze pochybovat o její pravdivosti.

Penitenciariстика je vědeckou disciplínou čerpající z empirických poznatků o trestání a věznění tak, jak je zaznamenaly mnohé historické události a mezníky. Postoj lidstva ke zločinu a jeho pachatelům prošel četnými proměnami od dob, kdy byly tyto činy krutě a nemilosrdně trestány, až po současnou podobu vězeňství, kdy jsou upřednostňovány principy spravedlivého a humánního přístupu k odsouzeným. Nauka o věznění využívá i jiné, zvláště humanitní vědní obory a úzce souvisí s právní naukou. Penitenciariстика poskytuje zejména zainteresované odborné, ale i laické veřejnosti významné data a informace, které přispívají ke zvyšování efektivity institutu výkonu trestu odnětí svobody, jakož i jiných druhů trestů. Historie a historické zkušenosti jsou zdrojem poznání, které je nepostradatelné při realizaci progresivních metod a druhů trestání a rozvoji vězeňství.

Cílem práce je popis a rozbor historického vývoje trestání na území našeho státu. Ve své teoretické části nejdříve čtenáři osvětlí několik základních pojmů z předmětné problematiky, poté popíše a blíže seznámí s historií českého vězeňství, aby dále charakterizovala soudobou podobu penitenciární péče v České republice. V praktické části autorka provede rozhovor s pamětnicí doby, kdy u nás působil tzv. Čepelákův výzkumný ústav penologický, který byl významným expertním ústavem zabývajícím se otázkami věznění.

1. VSTUP DO PROBLEMATIKY – VÝKLAD POJMŮ

„**Penitenciariстика – penitenciární nauka** (lat. **poenitentia** – lítost, změna mínění či smýšlení, obrat polepšení, náprava) v podstatě znamená tento pojem vězeňský, týkající se vězeňství či týkající se zacházení s vězni. Místo používání slova „vězeňský“ je užíván spíše pojem „penitenciární“, zejména je-li potřebné zdůraznit, že podstatou není jen represe (tvrdé zacházení), ale především náprava, převýchova a resocializace.“¹

Penitenciariстика je naukou o výkonu a účinnosti trestu odnětí svobody z hlediska obecných a zvláštních podmínek a zejména použitých metod, forem a prostředků nápravně výchovné činnosti podle stupně dosažené nápravy u jednotlivých kategorií odsouzených. Vychází z poznatků vědních oborů aplikovaných na podmínky vězeňství, především z penitenciární psychologie, pedagogiky, sociologie a práva.

Pojem věznění a je odvozen od slova „vězet“, což znamená zůstat, setrvávat nebo zdržovat se na určitém místě, v určitém čase a prostředí, zpravidla proti své vůli nebo vlastnímu zájmu.

Subjektem věznění (věznitelem) může být jednotlivec nebo skupina disponující fyzickou převahou a příslušnými technickými prostředky, jednající buď z vlastní vůle v soukromém (osobním) zájmu nebo na základě svěřené pravomoci ve veřejném (společenském) zájmu, který je určován právním řádem. Subjekt věznění jednající v soukromém zájmu se stává pachatelem trestného činu únosu nebo trestného činu zbavení osobní svobody.

Objektem věznění (vězněným) je zadržovaný jednotlivec nebo skupina, jednak v soukromém, jednak ve veřejném zájmu. Objekt věznění zadržovaný v soukromém zájmu je obětí trestného činu podle příslušných ustanovení trestního zákona. Objektem věznění, který je zadržován ve veřejném zájmu v pravomoci policie je zadržená osoba, která je podezřelá ze spáchání trestného činu nebo zajištěná osoba za účelem provedení služebních úkonů. Objektem věznění, který je zadržován ve veřejném zájmu v pravomoci vězeňské služby je obviněná osoba

¹ Mařádek, V. Vězeňství, 1. vyd. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, str. 66

v přípravném řízení trestním, obžalovaná osoba v řízení před soudem a odsouzená osoba po nabytí právní moci rozsudku soudu. Objekt věznění, který je zadržován ve veřejném zájmu se může stát obětí trestného činu podle příslušných ustanovení trestního zákona.

Pojem vězeňství vyjadřuje institucionalizovanou činnost státu v rámci platného trestního práva, která je zaměřena na zadržování pachatelů trestné činnosti za účelem trestního řízení (výkon vazby), jejich dočasnou izolaci od společnosti spojenou s nápravou (výkon trestu odnětí svobody) nebo na jejich trvalou izolaci od společnosti (výkon doživotního trestu odnětí svobody). Vývoj vězeňství úzce souvisí s vývojem trestního práva a soudnictví. Proto se pojem vězeňství často vyskytuje ve spojení s různými přívlastky (např. středověké, totalitní, demokratické, české, evropské).

2. HISTORIE VĚZEŇSTVÍ V ČESKÝCH ZEMÍCH

Vznik a vývoj českého vězeňství úzce souvisí se vznikem a vývojem státu, trestního práva a soudnictví na území Čech, Moravy a Slezska, ke kterému dochází po sjednocení českých kmenů v 10. století za vlády mocného přemyslovského rodu. K řízení takového státu byly postupně vytvářeny potřebné státní a církevní instituce, soudnictví bylo ovšem ponecháno v rukou kmenových knížat a vznikající šlechty. Převládalo zde zvykové právo z dob nejstaršího slovanského osídlení na našem území, obohacené o byzantskou právní normu „Zákon sudnyj ljudem“, která do Čech pronikla v souvislosti s křesťanskou misí Konstantina a Metoděje v 9. století.

2.1 Středověk

Po roce 1212 sílí na našem území vliv západoevropského latinského práva, kdy český kníže Přemysl Otakar I. získává dědičný královský titul. Jeho syn Václav I. a především vnuk Přemysl Otakar II. vytvářejí podmínky pro rozvoj měst. Vzniká systém středověkého soudnictví, které se opírá o vrchnostenské, církevní a městské soudy. Postavení obviněných či odsouzených je v této době velmi obtížné. Sami museli prokazovat svoji nevinu, což bylo ztíženo tehdejšími vyšetřovacími metodami. Především při vyšetřování tzv. hrdelních činů byl nařízen výslech za použití mučicích nástrojů. V roce 1579 byla vydána „Královská městská práva“, která byla sepsána pražským kancléřem Pavlem Kristiánem z Kolína, z nichž je patrné, že hrdelních trestných činů, které byly trestány smrtí, byla celá řada včetně trestných činů bigamie, cizoložství, kacířství a čarodějnictví. Středověké tresty byly zejména tělesné a končily smrtí nebo těžkým ublížením na zdraví.

2.1.1 Zeměpanské vězení (995 – 1627)

Plnilo účel vazby pro zeměpanský soud, kterému předsedal příslušný územní vládce, zpravidla kníže, král nebo jím pověřený správce hradu. Podle potřeby sloužilo též jako zajišťovací a trestní vazba pro osoby šlechtického původu.

Časové vymezení: r. 995 – sjednocení českých kmenů Boleslavem II., r. 1627 – kodifikace habsburského absolutismu ústavním zákonem „Obnovené zřízení zemské“.

Subjekt věznění: vyčleněná část vojenské posádky hradu.

Objekt věznění: poddaní i osoby šlechtického původu.

2.1.2 Církevní vězení (1222 – 1781)

Plnilo účel vazby pro církevní soud v působnosti příslušného biskupa katolické církve, do jehož jurisdikce náležely církevní osoby. Obdobně jako zeměpanská vězení sloužilo též k zajišťovací a trestní vazbě církevních osob, popř. i žen šlechtického původu v ženských kláštorech.

Časové vymezení: r. 1222 – úmluva mezi českým královstvím a katolickou církví, na jejímž základě získala tato církev mimo jiné i „privilegium fori“, tj. soudní pravomoc nad kněžstvem a řeholníky, r. 1781 – zánik církevní soudní pravomoci v důsledku reformy císaře Josefa II.

Subjekt věznění: vyčleněná část vojenské posádky hradu nebo určení řeholníci či řeholnice příslušného kláštera.

Objekt věznění: kněží, členové řeholních řádů, popř. ženy šlechtického původu.

Klasifikace vězňů: oddělování jednotlivých kněží, řeholníků, popř. žen šlechtického původu samovazbou.

Diferenciace vězňů: pouze se zřetelem na pohlaví, věk a osoby šlechtického původu.

2.1.3 Stavovské vězení (1253 – 1850)

Plnilo účel vazby pro zemský (stavovský) soud, kterému předsedal král spolu s významnými příslušníky panského stavu, do jehož jurisdikce náležely osoby šlechtického původu. Od r. 1277 si soud získal nezávislé postavení na panovníkovi a od r. 1783 podléhali jeho jurisdikci i nešlechtičtí držitelé velkostatků. Do zřízení pražského apelačního soudu v roce 1548 byl též odvolacím soudem proti rozsudkům městských soudů.

Časové vymezení: r. 1253 – počátky zemského soudu, tj. nejvyššího soudního orgánu v Čechách a zároveň soudní instance šlechty. V roce 1850 dochází ke zrušení stavovského soudu v rámci reformy soudnictví habsburské monarchie.

Subjekt věznění: vyčleněná část vojenské posádky určeného královského hradu.

Objekt věznění: šlechtici ve vyšetřovací, zajišťovací nebo trestní vazbě, později i nešlechtičtí držitelé velkostatků a osoby nešlechtického původu v odvolacím řízení.

Klasifikace vězňů: jako u osob šlechtického původu.

Diferenciace vězňů: jednotný způsob zacházení.

2.1.4 Vrchnostenské vězení (1627 – 1849)

Plnilo účel vazby pro vrchnostenský soud, jemuž předsedali šlechtičtí majitelé panství nebo nešlechtičtí držitelé velkostatků a vrchnostenští úředníci. Zároveň sloužilo k zajišťovací a trestní vazbě. V roce 1849 dochází ke zrušení vrchnostenských soudů na základě vydání tzv. oktrojované ústavy¹ v habsburské monarchii.

Časové vymezení: r. 1627 – soudní pravomoc šlechty a nešlechtických držitelů velkostatků nad poddanými v první instanci v rámci „Obnoveného zřízení zemského“.

Subjekt věznění: ozbrojená vrchnostenská stráž (drábové).

Objekt věznění: poddaní z příslušných panství a velkostatků.

Klasifikace vězňů: do roku 1803 nebyla nařízena, později oddělování mužů od žen.

Diferenciace vězňů: způsob zacházení s vězněnými poddanými byl univerzální.

2.1.5 Městské vězení (1287 – 1850)

Plnilo účel vazby pro městský soud s tzv. hrdelním právem, kterému předsedal královský rychtář s konšely, později purkmistr s městskou radou. Sloužilo k vyšetřovací i zajišťovací vazbě. Po roce 1765 zůstalo z celkového počtu 383 soudů s hrdelním právem jen 24 soudů, z toho 15 soudů v královských krajských městech, 7 soudů v královských městech a 2 soudy v poddanských městech.

¹ Též nazývána Březnová či Stadiónová ústava, která byla vydána císařem Františkem Josefem I. V Olomouci roku 1849. Ústava však nikdy nenabyla účinnosti a formálně byla 31. prosince 1851 zrušena Silvestrovskými patenty. Některé principy oktrojované ústavy (zejména rovnost před zákonem, zrušení poddanství, zásady občanského práva či obecní samospráva) však zůstaly i po jejím zrušení v platnosti.

Časové vymezení: r. 1287 – vznik staroměstského soudu v Praze, který se stal vzorovým soudem pro ostatní města, r. 1850 – zrušení městského soudu v rámci reformy soudnictví habsburské monarchie.

Subjekt věznění: určení členové městské stráže (biřici), později městské gardy.

Objekt věznění: měšťané, ale též poddaní z okolních panství a statků, jejichž vrchnost neměla hrdelní právo, popř. osoby neusedlé (tuláci).

Klasifikace vězňů: dlužníci v zajišťovací vazbě, zločinci ve vyšetřovací vazbě a nebezpeční zločinci, oddělování zločinců dle pohlaví a věku nebylo prováděno.

Diferenciace vězňů: odlišné zacházení s vězněnými dlužníky od zacházení s vězněnými zločinci

2.1.6 Pevnostní vězení Špilberk (1783 – 1858)

Plnilo účel trestní vazby pro zvlášť těžké zločince, kteří byli odsouzeni hrdelními soudy na území Čech, Moravy a Slezska a pro tzv. státní vězně. Bylo vyjmuto z pravomoci vojenského velitele pevnosti a jemu nadřizeného vrchního velení pro Moravu a svěřeno do správy apelačního soudu v Brně a Moravskoslezského gubernia¹. Obdobné vězení pro alpské země bylo zřízeno v pevnosti Schlossberg v rakouském Štýrském Hradci.

Časové vymezení: r. 1783 – zřízení pevnostního vězení Špilberk pro zvlášť těžké zločince a tzv. státní vězně na základě rozhodnutí císaře Josefa II., r. 1858 odchod posledních vězňů z pevnosti Špilberk po zrušení vězení rozhodnutím císaře Františka Josefa I.

Klasifikace vězňů: oddělování nejtěžších zločinců od pevnostních vězňů, tj. určených k práci v pevnosti a tzv. státních vězňů, oddělování nejtěžších zločinců v doživotním trestu od zločinců v dočasném trestu.

Diferenciace vězňů: samovazba s přikováním ke zdi pro nejtěžší zločince v doživotním trestu, společná vazba s nočním poutáním pro nejtěžší zločince v dočasném trestu, společná vazba pro tzv. pevnostní vězně a společná vazba pro tzv. státní vězně.

¹ V letech 1783–1849 bylo správní institucí Země Moravskoslezské, která sídlila v Brně, v jehož čele stál moravský zemský hejtman neboli gubernátor. K 1. lednu 1850 Moravskoslezské gubernium zaniklo a bylo nahrazeno dvěma zemskými místodržitelstvími – moravským a slezským.

2.2 Pojetí trestu v dobách osvícenství

Teprve filozofie osvícenství přichází s myšlenkou humanizace trestu a trestání. Východiskem bylo tzv. přirozené právo a filozofie se znovu vracela k přírodě a k jejím přírodním zákonům. Thomas Morus¹ byl prvním, kdo veřejně kritizoval trestní systém, především nepřiměřenost některých trestů vzhledem ke společenské nebezpečnosti. Osvícenci apelují na to, aby byla v zákoně zakotvena i určitá ochrana pachatele. Po koncepci trestního práva vytvořili zásady lat. „nullum crimen, nulla poena, nullus processus criminalis sine lege“.² Účelem trestu již nebylo způsobovat utrpení, ale co nejvíce chránit společnost. Hlásali zejména právo na život člověka jako základní občanské právo.

2.3 Vězeňství habsburské monarchie

Od konce 17. století a hlavně v 18. století došla společnost k přesvědčení, že vězení nemá být tak kruté a život vězňů má být chráněn. Vlivem francouzské osvícenské filozofie, která zdůrazňovala především význam lidského rozumu, rozvoje a humanismu, ale i pracemi italských a anglických právníků nabývaly tyto myšlenky konkrétních podob.

2.3.1 Reformy vězeňství za vlády Marie Terezie

Významným pomocníkem a rádcem Habsburské císařovny a české královny Marie Terezie se stal právník Josef Sonnenfeld, který v roce 1775 vydal spis „O odstranění mučení“, kterým dokládá, že používání útrpného práva neboli tortury, nevedlo k nalézání pravdy, nýbrž k řadě justičních omylů. Teprve ve druhé polovině 18. století se podařilo Josefu Sonnenfelsovi prosadit zrušení mučení na základě rozhodnutí císařovny Marie Terezie. Jako právní poradce měl na císařovnu velký vliv a jeho zásluhou se uskutečnila reforma trestního práva a soudnictví v duchu panovnického hesla „justitia et clementia“ (tj. spravedlnost a umírněnost).

¹ Sir Thomas More narozen 7. 2. 1472 v Londýně, známý též jako Thomas Morus, svatý a mučedník katolické církve. Byl považován za nejlepšího anglického právníka své doby, vynikajícího myslitele a spisovatele. Zemřel na popravišti 6. 7. 1535.

² Není zločinu, není trestu, nestanoví-li tak zákon a jen podle zákona se může konat trestní řízení. Jedná se o základní zásady trestního práva zajišťující právní jistotu obviněného, respektive obžalovaného.

Trestní zákoník Marie Terezie, který vstoupil v platnost roku 1768, ještě nerozlišoval způsob výkonu trestu udělovaného za zločiny vysloveně kriminální a za delikty politické. Pokud zůstali odsouzení za závažné politické zločiny vůbec naživu, vykonávali svůj trest způsob shodným s ostatními vězni.

2.3.2 Reformy vězeňství za vlády Josefa II.

Pokračovatelem právních, ale i vězeňských reforem Marie Terezie byl její syn Josef II., který byl silně ovlivněn myšlenkami Beccaria, a proto zrušil trest smrti a nahradil jej doživotním uvězněním v pevnosti. Přihlíželo se již také k tomu, zda byly souzeny zločiny čistě kriminální, nebo závažnější delikty politické v policejním smyslu a trestní činy pořádkové. Pro zvláště těžké delikty byly roku 1783 vyhrazeny nově upravené cely v brněnském Špilberku a Schlossbergu ve Štýrském Hradci. Mimo odsouzců za závažné kriminální delikty v nich byli tedy věznění i ojediněle státní vězni pocházející především z řad šlechty, vyššího úřednictva a vojska.

Podle „Všeobecného zákoníku o zločinech a trestech“ vydaného Josefem II. roku 1787, bylo možno uložit trest žaláře s přikováním, zostřený ještě nucenou prací pro státní účely, nebo prací ve špinhause¹, případně galejemi. Byly vypalovány cejchy, provádělo se zohavení těla. Hlavním trestem již však nebylo věznění.

V zákoníku byly ustanoveny tři druhy vězení:

- **tresty těžkého žaláře** – odsouzený byl držen v přísné izolaci, nesměl s nikým mluvit, byl zakovaný kolem boků do železné obruče a pevně připoutaný ke stěně, pohybovat se mohl pouze omezeně, neboť na nohou měl těžká železa, potravu vězně tvořil jen chléb a voda
- **tuhé vězení** – odsouzený měl lehčí okovy a dvakrát v týdnu dostával k jídlu navíc půl libry masa
- **vězení zmírněné** – odsouzený mohl pod dozorem dozorce přijímat návštěvy, obvykle nebyl přikován, dostával lepší stravu, a pokud se jednalo o politického vězně, směl si za vlastní peníze kupovat potravu

Trest smrti bylo možno uložit výhradně jen v případě vyhlášení výjimečného stavu. Značným pokrokem bylo, že již delikvent mohl být odsouzen jen za čin, který

¹ Trestanecké manufaktury

byl výslovně uveden v trestním zákoníku zároveň s udáním výše trestu za souzené provinění.

Založení Svatováclavské věznice

V roce 1823 byla v Praze založena první státní, dnes již neexistující Svatováclavská trestnice, kde poprvé došlo k řádné diferenciaci vězněných osob, tj. oddělení mužů, žen a mladistvých a více narušených osob od méně narušených.

V roce 1852 je vydán císařský patent č. 117 o zločinech, přečinech a přestupcích, který byl na našem území využíván jako trestní zákon téměř 100 let. V Čechách byly tři trestnice mužské a jedna ženská. Vězni již nebyli na celách spoutáni a poutacích prostředků se používalo pouze při jejich eskortě a nebo krátkodobě, v případě pokusu o útěk nebo násilného jednání. Vězeňství bylo zcela zestátněno a jeho řízení se ujalo ministerstvo spravedlnosti.

Nařízením ministerstva státního a ministerstva práv č. 109 ze dne 25. října 1865 bylo vězeňství a tedy i správa věznic podřízena Ministerstvu spravedlnosti, které bylo jako ústřední orgán státní správy soudů zřízeno již ke dni 20. 3. 1848, přičemž prvním ministrem spravedlnosti byl politik, hrabě Ludwig Taaffe. Takto vymezená působnost ministerstva trvala s drobnými úpravami až do rozpadu Rakouska – Uherska v roce 1918.

Poté co vězeňství bylo zcela zestátněno, dochází k budování sítě vězeňských zařízení v rámci příslušných soudních okresů. Vznikají tzv. justiční komplexy, tj. architektonické celky, tvořené soudní budovou a vazební věznicí. K výkonu trestu odnětí svobody jsou budovány státní trestnice, buď rekonstrukcí objektů, které původně sloužily jinému účelu nebo novou výstavbou. V roce 1856 vznikla státní trestnice ze středověkého hradu Mírov, v roce 1857 další trestnice z někdejšího kartuziánského kláštera ve Valdčicích u Jičína, v roce 1865 byla vytvořena centrální ženská trestnice v Řepích u Prahy, a to pronájmem prostor kláštera Kongregace Milosrdných sester sv. Karla Boromejského, která se spolupodílela na práci s odsouzenými ženami. Novou výstavbou vznikla trestnice Bory v Plzni v roce 1878 a trestnice v Praze – Pankrác v roce 1889. Dále vznikly trestní ústavy pro mladistvé v Opatovicích, Kostomlatech, Králíkách a na dalších místech.

2.4 Vězeňství první republiky

První republika je označení pro Československo v období od jeho vzniku v roce 1918 do Mnichovské dohody roku 1938; následující období až do okupace zbytku republiky se označuje jako druhá republika. Toto názvosloví bylo odvozeno od Francie, kde jsou republiky číslovány od Velké francouzské revoluce. Nezávislost Československa byla prohlášena 28. října 1918 československým národním výborem v Praze. Do státu bylo začleněno několik etnických skupin s různými historickými, politickými a ekonomickými tradicemi.

Vězeňství v Československu mělo v období první republiky dlouhou tradici. Rovnováhu systému dokazoval fakt, že některé zákony přežívaly ještě z období Rakouska – Uherska. Přitom nelze říct, že by tyto zákony byly zastaralé anebo neschopné reagovat na požadavky doby.

Rakousko-uherský vězeňský a soudní systém byl tudíž praktikován i v právě vzniklém Československu. V nové republice byly postupně vylepšovány a propracovávány způsoby výkonu trestu, upřednostňovaly se pokrokové metody. Byl zaveden systém kázeňských skupin, které zohledňovaly míru nápravy vězňů osob. Nejčastěji se uplatňoval systém tří kázeňských tříd odsouzených, v němž docházelo k postupnému zmírňování režimu věznění ve spojitosti s průběhem nápravy jednotlivých vězňů. Splnil-li trestanec podmínky pro zařazení do první třídy, naplnil tím zároveň předpoklady potřebné k podání návrhu na podmíněné propuštění z výkonu trestu. Eventualita podmíněného propuštění byla legislativně ošetřena, již v roce 1919.

V roce 1928 již existovalo v Československu 6 mužských trestnic k výkonu trestů od 1 roku až po doživotí, z toho 2 trestnice pro prvotrestance a polepšitelné recidivisty (Plzeň, Leopoldov) a 2 trestnice pro nepolepšitelné trestance (Kartouzy, Ilava), dále trestnice pro choré a invalidní trestance (Mírov) a trestní ústav pro mladistvé do 20 let s trestem nad 6 měsíců (Mikulov). Vedle toho existovala samostatná ženská trestnice s oddělením pro mladistvé (Řepy u Prahy). Tresty žaláře od 6 měsíců do 1 roku byly vykonávány v trestnicích, které byly odděleny od krajských soudních věznic.

Vězeňství v tomto období bylo centrálně řízeno příslušným odborem na ministerstvu spravedlnosti, který úzce spolupracoval s Mezinárodní komisí pro trestní právo a vězeňství. Dohled nad výkonem trestu prováděli domácí komisaři

(příslušní okresní prokurátoři), občanští kontroloři (poslanci Národního shromáždění) a od roku 1921 pověření úředníci ministerstva spravedlnosti.

2.5 Protektorát Čechy a Morava

Po roce 1933 se německá vláda ocitá v rukou politické nacionálně socialistické strany, jejichž kancléřem se stává Adolf Hitler. Dne 15. 3. 1939 dochází k napadení Československa německými vojáky, což vede k rozpadu Československé republiky a vzniku tzv. Protektorátu Čechy a Morava, který se stává součástí Velkoněmecké říše.

Protektorátní vláda v podstatě převzala dosavadní justiční a vězeňský systém, nově vydávané normy schvaloval říšský protektor. Sledování a koordinování činností zaměstnanců protektorátního ministerstva spravedlnosti vykonával pověřenec Úřadu říšského protektora, vězeňská a justiční zařízení (soudní věznice a trestnice) byla téměř zcela využívána pro potřeby německé justice a tajné státní policie (gestapa), jež měly výhradní pravomoc řešit tzv. trestné činy proti Velkoněmecké říši, pod jejíž jurisdikci spadali i občané protektorátu. V jednotlivých soudních věznicích a trestnicích existovalo protektorátní vedení, které složilo slib věrnosti a zpravidla zajišťovalo provozní činnost, ale také říšské vedení, které zajišťovalo jejich využívání pro vazební účely nacistických soudů a vyšetřovací účely gestapa. Dohled nad výkonem trestu nadále vykonávali domácí komisaři a úředníci nově vzniklé generální inspekce vězeňství pro výkon nejvyššího dozoru nad soudními věznicemi a trestními ústavami.

Osoby, které byly zatýkány německou kriminální policií anebo tajnou státní policií, byly souzeny:

- **zemským soudem**
- **zvláštním soudem, tzv. Sondergericht¹**
- **stanným soudem**
- **rychlým soudem**

Německá justice posílala zatčené do vyšetřovací vazby a následně do koncentračních táborů. Koncentrační tábory vznikaly jako prostředek teroru proti

¹ Proti rozhodnutí zvláštního soudu „Sondergericht“ nebylo možné se odvolat a rozsudek byl okamžitě vykonán.

představitelům demokratické politické opozice. Jako první a vzorový koncentrační tábor byl vytvořen německý Dachau, podle něhož se zřizovaly další tábory např. Auschwitz, Bergen-Belsen, Buchenwald, Flossenburg, Mauthausen, Ravensbrück a Sachsenhausen. Na území protektorátu byl zřízen menší koncentrační tábor v bývalé vojenské pevnosti Terezín. V jednotlivých okresech a krajích byly zabrány pro činnost německé police a justice veškerá vězeňská zařízení a jako vyšetřovací věznice prosluly zejména Petschkův palác a pankrácká věznice v Praze a pevnost Špilberk v Brně.

2.6 Obnova vězeňského systému první republiky

Po kapitulaci hitlerovského Německa v roce 1945 dochází k obnově Československé republiky a veškeré státní instituce včetně vězeňské a justiční části se vracely do podoby z předválečného období. Zpočátku, krátce po osvobození od okupačních vojsk, rozhodovaly o umístování do vězeňských zařízení revoluční národní výbory. Až v závěru roku 1945 připadla správa a vedení věznic a trestních ústavů do pravomoci ministerstva spravedlnosti. Internační, sběrné a pracovní tábory, jež sloužily k soustřeďování Němců k odsunu, byly v působnosti ministerstev vnitra a národní obrany. V této pohnuté době byli bývalí nacisté, přísluhovači fašistického režimu a kolaboranti (označováni za tzv. „retribuční vězně“) odsuzováni speciálními lidovými soudy k nucené práci v pracovních oddílech věznic. Zejména Němci s tresty odnětí svobody nad pět let se takto podíleli na odstraňování válečných škod.

2.7 Vězeňství v područí komunistické vlády

Po svém vítězství ve volbách v roce 1946 se komunistická strana začala systematicky a cílevědomě připravovat na převzetí politické moci v Československu.

Své představy začali komunisté po 25. únoru 1948 postupně realizovat ve všech státních institucích. Změny, které se týkaly oblasti justice a vězeňství, byly zpočátku pozvolné, rychlejší krok dostaly až po zvolení Klementa Gottwalda prezidentem. Od pronásledování nacistů a kolaborantů se zájem KSČ začal obracet i proti vlastnímu národu. Již v říjnu 1948 byla vypracována základní legislativa, která politický útlak legalizovala. Jednalo se o zákon č. 231/1948 Sb., na ochranu lidově

demokratické republiky, zákon č. 232/1948 Sb., o zřízení státního soudu a zákon č. 247/1948 Sb., o táborech nucené práce.

„V prvních letech po únoru 1948 a dokonce ještě dlouho poté sice neexistovala představa o budoucí koncepci československého vězeňství, avšak hlavní záměr do budoucna byl již zcela zřejmý. Vězeňství jako významný represivní systém mělo napomáhat – jak uvádějí tehdejší dokumenty – především k udržení získané moci, mělo zajistit izolaci odpůrců totalitního režimu, podstatným způsobem měnit dosavadní způsob jejich života a především prostřednictvím těžké práce v kolektivu je převychovat“¹

„Až do září roku 1951, kdy ministerstvo spravedlnosti vydalo Vězeňský řád S-4, se výkon trestu řídil domácími řády pro soudní věznice a trestní ústavy. Výkon vazby a trestu byl prováděn v institucích spravovaných ministerstvy bezpečnosti, spravedlnosti a národní obrany.“² Tento nový vězeňský řád podstatně přeměnil i podobu zacházení s odsouzenými ve výkonu trestu odnětí svobody.

Ubytování odsouzených se zpravidla rozdělovalo do následujících čtyř skupin:

I. výhodnostní skupina – zde byli zařazováni odsouzení, kteří bývali označeni za nepřátele lidově demokratického zřízení, nebo se špatnou pracovní morálkou a neprojevuující snahu po nápravě.

II. výhodnostní skupina – do této skupiny byli přeřazováni ti, kteří prokazovali po určitou dobu zvýšené pracovní úsilí, projevovali lítost nad spáchaným trestným činem a projevovali snahu o polepšení.

III. výhodnostní skupina – byla pro odsouzené, kteří byli přeřazováni z II. výhodnostní skupiny, po určitou dobu vyvíjeli zvýšené pracovní úsilí a jejich chování bylo bez závad.

IV. výhodnostní skupina – do této skupiny se přeřazovali odsouzení, kteří po celou dobu ve III. výhodnostní skupině dosahovali mimořádných pracovních výkonů.

O zařazení do některé z těchto skupin rozhodoval velitel vězeňského ústavu na návrh vedoucího výchovy s přihlédnutím ke stanovisku lékaře. Odsouzení, kteří byli odsouzeni za tzv. protistátní činnost, zůstávali většinou v I. výhodnostní skupině.

¹ Uhlík, J. Historie vězení a vězeňství v Čechách, Praha: Vazební věznice Praha Pankrác, 2006

² http://www.totalita.cz/vez/vez_hist_02.php

„Vězeňský řád S-4 byl zrušen dnem 1. dubna 1953. Tentýž den vstoupil v platnost Řád nápravných zařízení NZ-zákl-I-1, který byl v polovině roku 1954 nahrazen Řádem pro věznice MV ČSR NZ-zákl-II-1. Pro Nápravně pracovní tábory (dále jen NPT) byl paralelně s Řádem NZ vydán Řád pro NPT MV. V platnost vstoupil dne 1. dubna 1955 a zrušen byl nařízením ministra vnitra č. 3/1961. Na základě amnestie prezidenta republiky opustilo v roce 1955 vězeňské cely a ostatním drátem obehnané tábory 7227 vězňů.“¹

K 1. lednu 1957 existovalo na celém československém území pouze 23 věznic z toho tzv. 7 pevných (Plzeň – Bory, Mírov, Valdice, Opava, Pardubice, Ilava a Leopoldov. A 25 nápravně pracovních táborů z toho 8 táborů bylo rozmístěno v uranové oblasti Jáchymovska, Hornoslavkovska a Příbramska.

Šedesátá léta 20. století se nesly v duchu rozvíjení odbornosti v oblasti vězeňství. Standardní minimální pravidla pro zacházení s vězni, které v roce 1957 vydala hospodářská a sociální rada OSN se stala v 60. a 70. letech základní normou k provádění reformy vězeňství.

2.7.1 Zákon č. 59/ 1965 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody

Reakcí na tento dokument² bylo vydání zákona č. 59/1965 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody, který lze považovat za zákonodárný základ dílčí reformy československého vězeňství. Praxe, která byla doposud upravována pouze resortními předpisy, začala nově fungovat podle vyšší právní normy, podle zákona.

Zákon ošetřoval nejen právní postavení odsouzených, ale také vězeňského personálu. Stanovil úlohy vězeňským strážcům při zabezpečování výkonu trestu, a to včetně pravidel pro použití zbraně. Odsouzeným zaručil lidské podmínky uvěznění, a také pravidla vnější³ a vnitřní⁴ diferenciaci.

Bohužel, po roce 1980 došlo k úpadku odbornosti ve vězeňství. Pod záminkou rušení neefektivních výzkumných pracovišť byl zrušen i Výzkumný

¹ http://www.totalita.cz/vez/vez_hist_02.php

² Standardní minimální pravidla pro zacházení s vězni.

³ Vnější diferenciaci tvořily tři nápravně výchovné skupiny, do nichž byli odsouzení zařazeni popřípadě přeřazeni na základě rozhodnutí soudu.

⁴ Vnitřní diferenciaci tvořily diferenciacní skupiny stanovené náčelníkem NVÚ na základně místních podmínek v platném ústavním řádu.

ústav penologický. Tímto aktem byla podstatným způsobem podlomena expertní činnost ve vězeňství a byly zastaveny započaté příznivé změny, které měly svůj původ v dílčí reformě vězeňství z roku 1968.

V červnu 1989 byla vypracována petice „Několik vět“ hnutím Charta 77¹. Členové Charty 77 chtěli především, aby byli propuštěni všichni političtí vězni, přestalo pronásledování nezávislých iniciativ, nebylo bráněno svobodnému shromažďování se, požadovali zrušení cenzury ve sdělovacích prostředcích a kulturních činnostech, a aby byly respektovány potřeby všech věřících občanů. Jako kontaktní osoby petici podepsaly: Stanislav Devátý, Václav Havel, Jiří Křižan a Saša Vondra.

Po 17. 11. 1989 dochází k obnově demokratického státu v čele s nově zvoleným prezidentem Václavem Havlem, mj. signatářem Charty 77, který býval také politickým vězněm. V lednu 1990 vyhláší prezident republiky rozsáhlou amnestii, v jejímž důsledku zůstalo ve vězeňských zařízeních z přibližně 23 tisíc vězňů jen 6 tisíc. Této amnestii předcházelo propuštění 50 politických vězňů již v prosinci 1989.

Počátek tohoto období byl ve znamení reformy, především v pojetí věznění a zacházení s pachateli trestných činů v uplynulých desetiletích totalitního systému. Vězeňství tíhnucí k sovětskému modelu počínaje jeho organizací, řízením a pojetím účelu trestu a zacházení s osobami ve výkonu trestu odnětí svobody se postupně přizpůsobovalo záměrům a koncepci Evropských vězeňských pravidel (viz příloha č. 2).² Hlavním cílem bylo vytvoření moderního a humánního vězeňského systému.

¹ Neformální československá občanská iniciativa, která kritizovala politickou a státní moc, za nedodržování lidských a občanských práv, k jejichž dodržování se ČSSR zavázala při podpisu Závěrečného aktu Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě v Helsinkách. Iniciativa působila od roku 1977 do roku 1992.

² Evropská vězeňská pravidla jsou doporučením Rady Evropy. Doporučení nepodléhají právnímu režimu aktů Evropské unie, nejsou bezprostředně závazná, ale stanoví se jimi standardy, které by se měly uplatňovat ve všech evropských státech (resp. ve všech členských státech Rady Evropy) a všechny tyto státy by měly vyvíjet příslušné kroky k dosažení stavu, který bude s těmito standardy v souladu, resp. jim bude odpovídat.

3. VĚZEŇSKÁ SLUŽBA ČESKÉ REPUBLIKY

Nabytím účinnosti zákona č. 555/1992 Sb. o Vězeňské a justiční stráži České republiky, dne 1. 1. 1993 vznikla, přeměnou dosavadního Sboru nápravné výchovy (SNV), Vězeňská služba České republiky (VS ČR). VS ČR je ozbrojený bezpečnostní sbor zajišťující výkon vazby a výkon trestu odnětí svobody a ochranu pořádku a bezpečnosti při výkonu a správě soudnictví, při činnosti státních zastupitelství a Ministerstva spravedlnosti ČR.

V České republice je v současné době celkem 36 věznic, z toho 10 vazebních věznic a 2 ústavy pro výkon zabezpečovací detence (viz příloha č. 3). Ke dni 31. 12. 2010 bylo u VS ČR zaměstnáno 6 599 příslušníků ve služebním poměru a 3 848 občanských zaměstnanců v pracovním poměru.

Zaměstnanecká struktura VS ČR je tvořena čtyřmi hlavními segmenty. Jedná se o vězeňskou a justiční stráž, správní službu a pověřené orgány. Vězeňská stráž střeží, předvádí a eskortuje osoby ve výkonu vazby a výkonu trestu odnětí svobody, střeží vazební věznice a věznice. Justiční stráž zajišťuje pořádek a bezpečnost v budovách soudů, státních zastupitelství, Ministerstva spravedlnosti ČR a v jiných místech jejich činnosti. Správní služba rozhoduje ve správním řízení a zabezpečuje organizační, ekonomickou, vzdělávací, výchovnou, zdravotnickou a další odbornou činnost. Pověřené orgány VS ČR mají postavení policejního orgánu a plní úkoly v řízení o trestných činech příslušníků Vězeňské služby.

Základním úkolem Vězeňské služby ČR je zabezpečení výkonu vazby, výkonu trestu odnětí svobody a bezpečnosti a pořádku v soudních budovách. Dále pak správa a střežení vazebních věznic, věznic a ústavů zabezpečovací detence. V rámci své činnosti zabezpečuje střežení, předvádění a eskortování vězněných osob. Zákon stanoví, že VSČR je také povinna provádět výzkum v oboru penologie s tím, že výsledky by měla uplatňovat v praxi. Penologicky významnou součástí činnosti VS ČR je povinnost vytvářet podmínky pro zaměstnávání, vzdělávání a rekvalifikaci vězňů.

3.1 Struktura

Strukturu VS ČR tvoří Generální ředitelství VS ČR, vazební věznice a věznice, ústavy pro výkon zabezpečovací detence, Institut vzdělávání VS ČR. Vězeňskou službu ČR řídí generální ředitel, kterého jmenuje a odvolává ministr spravedlnosti. Generální ředitel ministrovi odpovídá za její činnost. V čele jednotlivých věznic a ústavů zabezpečovací detence a Institutu vzdělávání VS ČR stojí ředitelé (viz příloha č. 4).

Generální ředitelství VS ČR – zabezpečuje plnění společných úkolů ostatních organizačních jednotek, které metodicky řídí a kontroluje.

Vazební věznice a věznice – dělí se do čtyř základních skupin podle míry vnější ostrahy, zajištění bezpečnosti a uplatňování bezpečnostního programu. O tom, do kterého typu věznice je odsouzený zařazen, rozhoduje soud podle závažnosti spáchaného trestného činu a výše trestu.

- **Věznice s dohledem** – zde vykonávají trest osoby, které byly odsouzeny za trestný čin spáchaný z nedbalosti a které dosud nebyly ve výkonu trestu odnětí svobody pro úmyslný trestný čin. Odsouzení se ve věznici mohou pohybovat bez omezení, většinou pracují na pracovištích mimo věznici, kde dohled nad jejich činností provádí vychovatel nejméně jednou týdně, v mimopracovní době jim ředitel může povolit volný pohyb mimo věznici k účasti na kulturních a sportovních akcích a bohoslužbách.
- **Věznice s dozorem** – zařazují se zde osoby, které byly odsouzeny za trestný čin spáchaný z nedbalosti a které již byly ve výkonu trestu odnětí svobody pro úmyslný trestný čin a byl jim uložen trest odnětí svobody nepřevyšující dva roky. Odsouzení se v prostorách věznice pohybují organizovaně pod dohledem Vězeňské služby, ředitel může odsouzeným povolit volný pohyb uvnitř věznice, pracují zpravidla na nestřežených pracovištích mimo věznici, kde nad nimi vykonává dohled určený zaměstnanec nejméně jedenkrát za hodinu.
- **Věznice s ostrahou** – osoby, jež vykonávají trest pro úmyslný trestný čin, u nichž nejsou splněny podmínky pro zařazení do jiného typu věznice. V prostorách věznice se odsouzení pohybují organizovaně pod dohledem

zaměstnance VS, volný pohyb po věznici může ředitel povolit jen výjimečně, pracují zpravidla na pracovištích uvnitř věznice nebo na střeženích pracovištích mimo věznici. Dohled nad pracovní činností odsouzených se provádí nejméně jedenkrát za 45 minut.

- **Věznice se zvýšenou ostrahou** – zařazují se sem doživotně odsouzení, zvláště nebezpeční recidivisté, osoby odsouzené za zvláště závažný úmyslný trestný čin k trestu ve výměře nejméně osmi let. V prostorách věznice se odsouzení pohybuje organizovaně pod dohledem příslušníka VS, volný pohyb po věznici jim nedovoluje ani při plnění pracovních úkolů, odsouzení pracují na pracovištích uvnitř věznice nebo vhodnou práci vykonávají přímo ve svých celách, dohled nad jejich pracovní činností provádí určený zaměstnanec jedenkrát za 30 minut.

Ústav zabezpečovací detence – jedná se o nový typ opatření pro pachatele závažné trestné činnosti. Je vymezen pro osoby s vysokou mírou nebezpečnosti pro společnost, kdy jejich duševní stav trvale i dočasně způsobuje dopouštění se závažné trestné činnosti. Zařazují se zde v případě, že neexistuje takřka žádná či jen velmi malá pravděpodobnost účinnosti běžných programů zacházení ve výkonu trestu ve věznicích. V současné době jsou zřízeny dva ústavy tohoto druhu, a to ve věznicích v Brně a Opavě. Zabezpečovací detence se ukládá, dle poznatků a stanovisek psychologů, zejména vrahům s diagnózou sexuálního sadismu, patologické sexuální agresivity, s diagnózou defektní či hraničně defektivní inteligence. Recidivistům s rysy anetičnosti¹ a explozivity. Sexuálním deviantům, u kterých prokazatelně selhala ochranná léčba, patologickým agresorům a pachatelům pohlavního zneužívání, kteří byli v minulosti více než dvakrát trestáni bez efektu ochranné léčby.

Institut vzdělávání VS ČR – vznikl v roce 1993 jako součást policejní školy MV v Brně. Jako samostatné vzdělávací zařízení začal fungovat až v roce 1996, kdy byla ukončena jeho působnost v Brně a následně byl přemístěn do Stráže pod Ralskem. Jedná se o vzdělávací zařízení s celorepublikovou působností zajišťující základní odbornou přípravu nově nastupujících příslušníků vězeňské a justiční stráže.

¹ Extrémní bezcitnost, krajní emoční plachost, chybějící soucitnost.

Institut zajišťuje také proškolení občanských zaměstnanců pro výkon práce. Za účelem zvýšení odbornosti různých skupin zaměstnanců VS ČR jsou zde pravidelně pořádány i jiné druhy odborných kurzů a stáží, např. jazykové kurzy, psychologická školení a podobně.

3.2 Programy zacházení

Zacházení s odsouzenými vychází z principů restorativní justice¹, jejímž cílem je dosáhnout toho, aby si pachatel uvědomil odpovědnost za své činy, snažil se o napravení jejich důsledků a po vykonání trestu se začlenil do společnosti.

Výkon trestu tedy zahrnuje programy zacházení, jako jsou pracovní aktivity, speciálně – výchovná činnost a trénink utváření vnějších vztahů. Součástí programů jsou také arteterapie², psychoterapie³, psychorelaxační techniky, právní a sociální poradenství, komunitní setkávání a především protidrogová poradna.

3.2.1 Odsouzení mladiství a ženy

Pro mladistvé pachatele jsou ve věznicích zřízeny zvláštní oddíly. Zde jsou umístováni odsouzení, kterým ještě nebylo osmnáct let, nebo rozhodl-li tak soud. Obdobná situace je u odsouzených žen. Výkon trestu odnětí svobody u specifických skupin odsouzených vyžadujících zvláštní přístup zabezpečuje Věznice Světlá nad Sázavou. Toto zařízení slouží pro výkon trestu trvale nezařaditelných odsouzených žen a odsouzených mladistvých žen. Je zde zřízeno také specializované oddělení pro výkon trestu matek nezletilých dětí. Pokud ženy – matky splňují podmínky pro zařazení do tohoto oddělení, mohou mít během výkonu trestu u sebe děti ve věku od jednoho do tří let.

3.2.2 Zacházení s drogově závislými ve věznicích

Ve všech věznicích jsou v současnosti vybudována krizová oddělení a fungují poradny drogové prevence. Mezi základní protidrogová opatření patří detoxifikace,

¹ Obnovovací justice, reprezentovaná např. zavedením úřadů Probační a mediační služby.

² Léčba uměním, vyžívání umělecké činnosti pro léčbu psychiky a osobnosti.

³ Cílevědomé léčebné působení na psychiku člověka.

prováděná v detoxifikačních centrech ve vězeňských nemocnicích v Praze a Brně nebo ve smluvních civilních nemocničních zařízeních.

Ve věznicích Bělušice, Nové Sedlo, Ostrov, Plzeň, Příbram a Všehrady jsou zřízena oddělení specializovaná pro diferencovaný výkon trestu odsouzených s poruchou osobnosti a chování způsobenou užíváním psychotropních látek.

Ve věznicích Opava, Rýnovice a Znojmo jsou zřízena oddělení specializovaná pro výkon ochranného léčení protitoxikomanického v ústavní formě. V opavské věznici jsou tato oddělení určena pro léčení mladistvých vězňů a odsouzených žen.

- **Bezdrogové zóny** – jejich smyslem je zamezit vězňům, kteří jsou zařazeni v tomto oddělení, v kontaktu s drogami a technicky i organizačně je izolovat od ostatních vězňů. Zřizování bezdrogových zón neznamena, že v ostatních částech věznic jsou drogy tolerovány, ale jejich snahou je uchránit ty, kteří doposud nebyli drogami zasaženi, ale mohou být jimi potenciálně ohroženi a poskytnutí pomoci těm, kteří jsou motivováni k dobrovolné abstinenci.
- **Krizová oddělení** - tato oddělení slouží pro zklidnění agresivních osob, které pod vlivem drog ohrožují sebe nebo své okolí. K tomuto účelu slouží zvláštní cely, do nichž lze agresivní osobu na nezbytně nutnou dobu umístit. Cely má specifické vybavení a je součástí krizového oddělení.
- **Poradny drogové prevence** - činnost poraden zajišťují odborní zaměstnanci. Jejich pracovní náplň spočívá v poskytování odborného poradenství vězněným osobám, ale zároveň se podílejí na odborné přípravě zaměstnanců v drogové problematice, kteří přicházejí do kontaktu s vězni.
- **Oddělení specializovaná pro diferencovaný výkon trestu** – na základě doporučení psychologa či psychiatra mohou odsouzení s poruchou osobnosti a chování způsobenou užíváním psychotropních látek vykonávat trest ve specializovaných odděleních. Při zařazování do těchto oddělení se přihlíží k nutnosti individuálního nebo skupinového terapeutického působení na vězněnou osobu.
- **Oddělení specializovaná pro výkon ochranného léčení** – ochranné léčení protitoxikomanické je vykonáváno v ústavní nebo ambulantní formě. Ústavní léčba probíhá ve specializovaných odděleních věznic. Ambulantní léčbu zajišťují poradny drogové prevence ve věznicích.

3.2.3 Vzdělávání odsouzených

Vzdělávání odsouzených je považováno za jedno z klíčových prvků reintegrace¹ odsouzených do společnosti. VS ČR je schopna zajistit vězňům dosažení vzdělání všech druhů, tj. základní, vyučení v oboru, středoškolské a vysokoškolské. Výuku zajišťuje sama anebo spolupracuje s jinými institucemi. Vzdělávání je realizováno především ve školských vzdělávacích střediscích VS ČR.

3.2.4 Zaměstnávání odsouzených

V souladu se zákonem č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody, je odsouzenému uložena řada povinností, které je povinen plnit. Jednou ze základních povinností odsouzeného je i povinnost pracovat, pokud je zařazen do práce a je k práci zdravotně způsobilý.

Zařazování odsouzených do práce je záležitost, která byla praktikována již v dávné minulosti. Zpočátku bývali odsouzení zařazováni do těžkých prací, což bývalo v dřívějších dobách považováno spíše jako trest za provedený trestný čin. S pozdějším vývojem vězeňství se pracovní povinnost stala zejména prostředkem k převýchově odsouzených. V současné době se zaměstnanost odsouzených pohybuje okolo 60 %. Odsouzení mohou být zaměstnáváni jak uvnitř věznice tak i mimo ni. Jedná se ale o komplikovaný úkol, zejména s ohledem na skutečnost, že většina vězňů vykonává trest v režimu s ostrahou a nelze je, z bezpečnostních důvodů, zaměstnávat mimo vězeňská zařízení. Věznice se proto snaží zajistit vězňům práci uvnitř střežených prostor. Zaměřují se hlavně na kovovýrobu, dřevovýrobu, výrobu nábytku, šití oděvů, komplementaci a balení výrobků, tisk a vazbu knih nebo praní prádla. Odsouzenému přísluší odměna podle vykonané práce. Výše odměny a podmínky pro její poskytování jsou stanoveny Nařízením vlády č. 365/1999 Sb., o výši a podmínkách odměňování odsouzených osob zařazených do zaměstnání ve výkonu trestu odnětí svobody.

3.2.5 Zdravotní péče

Zdravotní péče je ve VS ČR realizována ze zákona. Jedná se o základní, prvotní zdravotní péči zahrnující jak pravidelná nebo akutní vyšetření, tak

¹ Opětné spojení, znovuustavení celku společenství, obnovení starých poměrů.

i nejrůznější druhy ošetření a operativních zákroků. V každé věznici je zdravotní středisko, ve kterém poskytuje zdravotní péči vždy lékař a zdravotní sestra. V České republice existuje 36 zdravotních středisek pro obviněné a odsouzené, ale také pro zaměstnance. Ve věznicích je také zajišťována péče zubním lékařem a popřípadě dalšími specialisty jako jsou např. internista, chirurg, oční lékař, ORL, dermatolog, psychiatr, radiolog a gynekolog. Ústavní péči zajišťují dvě vězeňské nemocnice ve věznicích v Praze a Brně:

- Praha Pankrác – poskytuje zdravotní péči na oddělení interním, chirurgickém, radiologickém a oddělení poliklinických služeb.
- Brno – poskytuje zdravotní péči na oddělení interním, infekčním, následné péče, psychiatrickém a oddělení poliklinických služeb.

3.3 Problémy současného vězeňství

Ani v současnosti se VS ČR nevyhne mnoha různým problémům. Se změnou politických poměrů došlo postupem času i k proměně části vězeňské populace. Zvyšuje se počet osob drogově závislých, pachatelů organizovaného zločinu anebo cizinců. Počty vězňů udávají vzestupný trend, s čímž souvisí i potřeba zvýšení ubytovacích kapacit věznic, které jsou nedostatečné a mají tak přímý dopad na nevyhovující prostorové podmínky cel. Nemalé problémy jsou zaznamenávány v oblasti personální (značná fluktuace, chybí kvalifikovaný personál) nebo ekonomické (rozpočtová omezení, nedostatek financí). Jedním z nejpálčivějších problémů zůstává průnik zakázaných předmětů (drogy, zbraně, alkohol, mobilní telefony) za zdi ústavů, na němž se v nemalé míře podílejí i zaměstnanci věznic (profesní selhání). Mnoho věznic je ve špatném stavebně technickém stavu. Z uvedeného je patrné, že výčet problémů není nikterak malý. VS ČR se problémy sice snaží řešit, je ale limitována zejména objemem finančních prostředků přidělovaných ze státního rozpočtu.

4. VÝZKUMNÝ ÚSTAV PENOLOGICKÝ (VÚP)

Vůbec první zmínku o budoucím penologickém ústavu obsahoval Rozkaz ministerstva vnitra (RMV) č. 36/1966. Mělo se jednat o účelové zařízení pro výzkum forem a metod nápravně výchovné činnosti mezi odsouzenými s tím, že výsledky výzkumu se měly uplatňovat v praktické činnosti. V rámci činnosti ústavu, se měly zpracovávat koncepce plánů vývoje vězeňství a spolupracovat s vědeckými a odbornými institucemi, pojmenování ústavu však nebylo do té doby ujasněné.

Jelikož vězeňství bylo a je stěžejní sekci penologické vědy, byl ústav založen shora zmíněným RMV dne 1. dubna 1967, nazván výzkumným ústavem penologickým. Penologický expert, PhDr. Jiří Čepelák, CSc. se stal osobou pověřenou k přípravě a následnému založení Výzkumného ústavu penologického, mělo se tak stát dne 1. listopadu 1966. Odtud tedy plyne časté označení ústavu, jako tzv. Čepelákova penologického ústavu.

4.1 Zakladatel VÚP, Doc. PhDr. Jiří Čepelák, CSc. (1915–1989)

Byl průkopníkem české penologie v letech 1966 až 1980. Narodil se 23. ledna 1915 v jihočeských Jílovicích, jeho otec byl důstojníkem četnictva. Vystudoval Reálné gymnázium v Táboře. Po maturitě studoval na Svobodné škole politických nauk v Praze a původně chtěl působit jako novinář. Okupace Československa nacistickým Německem změnila jeho budoucí plány. Během válečných let pracoval jako úředník v pojišťovně a zamýšlel pokračovat ve studiích po válce.

Po osvobození Československa v roce 1945 nastoupil do zaměstnání v Ústavu lidské práce (od roku 1948 Československý ústav práce), kde se spolupracoval na sociologických a psychologických výzkumech, prováděných v učňovských zařízeních a průmyslových podnicích. Zároveň studoval na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy obor sociologie a psychologie. Titul PhDr. získal v roce 1950. Po zrušení Československého ústavu práce v roce 1951 působil v Ústavu pro péči o matku a dítě v Praze – Podolí. Zde se věnoval zkoumání psychogenních poruch žen, psychoterapii a psychofarmakoterapii. V roce 1964 mu byla udělena hodnost kandidáta věd za obhájení práce na téma „Psychický stav ženy v premenstru“.

V roce 1966 se začal zabývat penologií, jelikož nový zákon o výkonu trestu odnětí svobody umožnil působení psychologů ve věznicích. Stal se lídrem Výzkumného ústavu penologického v působnosti Ministerstva spravedlnosti. Kladl důraz na dodržování lidských práv vězňů ve smyslu Standardních minimálních pravidel pro zacházení s vězni, vydaných Organizací spojených národů v roce 1958. Bádal zejména nad osobností pachatele trestného činu. Zaměřoval se zejména na problematiku vězňů žen z hlediska původu a příčin jejich trestné činnosti a možností nápravy.

Na základě studia zahraniční odborné literatury (behavioristické psychologie), vytvořil soubor psychodiagnostických metod k využití ve vězeňství. Zkoumal negativní vliv vězeňského prostředí na psychiku a chování vězňů i vězeňského personálu. Aplikoval skupinové metody zacházení s vězni (skupinového poradenství, skupinové psychoterapie). Prosazoval systém práce se skupinou odsouzených s využitím principu sociálního učení, a to zejména u mladistvých a věkově blízkých vězňů. Pronikl do problematiky vězeňské toxikomanie díky znalosti psychofarmakologie.

Zanechal po sobě bohatou pedagogickou a publikační činnost. Během působení v Československé psychologické společnosti Československé akademie věd přednášel penitenciární psychologii na vysokých školách v Praze, Olomouci, Bratislavě. V roce 1975 se stal docentem. Jeho zřejmě nejzáslušnější činností bylo pořádání odborných kurzů pro vězeňské psychology, pedagogy a vychovatele. Publikační činnost byla soustředěna do odborného časopisu „Bulletin“, vydávaného pod hlavičkou Výzkumného ústavu penologického. Učebnice penitenciární psychologie je považována za jeho nejvýznamnější dílo.

Krátce po zrušení ústavu v roce 1980 odešel Doc. Čepelák do důchodu, i když měl ještě mnoho věcí rozpracovaných (např. slovník penologických pojmů). Zemřel v Praze dne 23. 10. 1989.

Za jeho přínos pro rozvoj české penologie mu byla v roce 1997 udělena Čestná plaketa Vězeňské služby České republiky „in memoriam“.

4.2 Založení

Čím dál častěji se objevovaly názory, že rozvoj vědeckého bádání v socialistické společnosti plyne z potřeby řešit mnohé otázky života společnosti

právě za účasti vědy. Ve vězeňství tomu nebylo jinak. Již se nepovažovalo za dostatečné řešit problémy pouze na empirické úrovni jako dříve. Společensky nejpodstatnějším úkolem vězeňství, jenž odpovídal modernímu pojetí koncepce, bylo využití výkonu trestu odnětí svobody k převýchově odsouzených. Reeducace a resocializace odsouzených osob byla však velmi obtížná, především proto, že tyto osoby se vyznačovaly asociálním vývojem s mnoha odchylkami od normálu. Řešení těchto úkolů nebylo uskutečnitelné bez zohlednění poznatků příslušných vědních disciplín.

4.3 Význam

Výzkumný ústav penologický byl vědecko – výzkumným pracovištěm, jehož hlavním úkolem bylo zkoumat nejzávažnější problémy nápravně výchovné činnosti ve výkonu trestu odnětí svobody. Ústav se podílel na propracování teoretických podkladů a metodických základů práce, zejména vězeňských pedagogů a psychologů. Shromažďovali se informace o výzkumných programech a výsledcích penologického zkoumání v zahraničí. Budovala se odborná knihovna a zařizovala psychologická laboratoř. Bylo zřízeno experimentální oddělení ústavu pro odsouzené a byly navázány kontakty se zahraničními oborovými pracovišti, zejména socialistických zemí. Vyvíjela se odborná činnost publikační a přednášková na vysokých školách a středních odborných školách ministerstva vnitra. Spolupracovalo se s vědeckými ústavami, vysokými školami jinými organizacemi. Získávaly se poznatky a informace z vědních oborů, které měli vztah k nápravně výchovné činnosti, navazovaly se styky se zahraničními odborníky a ústavami, opět zejména socialistických zemí. Také se zvýšil počet vydávání zpráv o výsledcích výzkumu.

Po překonání počátečních potíží, získal ústav širší teoretický rozhled a jisté zkušenosti v metodologii penitenciaristiky. Výzkum přešel do intenzivnějšího stádia své činnosti zaměřeného na úkoly vyplývající z aktuálních potřeb sboru nápravně výchovy při resocializaci odsouzených.

4.4 Cíle a plány

Cílem vědecko – výzkumné práce bylo přispívat k rozvoji a vypracovávat metody nápravně výchovné činnosti. Ústav zejména navrhoval opatření ke zvýšení účinnosti nápravně výchovných prostředků, propracovával metodiku práce vychovatelů, vyjadřoval se k učebním osnovám a učebním textům, které sloužili ke školení výchovných pracovníků, a zkoumal společenské dopady výchovné práce s odsouzenými.

Logicky tudíž docházelo ke zdokonalování výchovných a léčebných metod zacházení s odsouzenými ve výkonu trestu odnětí svobody. Ovšem mělo-li být poslání činnosti VÚP dále naplňováno, bylo nezbytné, zaměřit se zejména na studium osobnosti různých kategorií odsouzených. Zvláště s důrazem na vyšetřování jejich psychologického i somatopsychického stavu, na studium příčin a podmínek vzniku a vývoje delikventního chování a studium všech jevů a podmínek života v nápravně výchovných ústavech, které měly význam v reedukaci odsouzených.

4.5 Činnost

Činnosti ústavu, které se opíraly o poznatky společenských a biologických věd, byly reprezentovány zejména psychologicky, pedagogicky a sociologicky orientovanými výzkumy, jež se snažily postihnout všechny stránky zkoumaných jevů.

Jednou z nich byl aplikovaný a badatelský výzkum. Aplikovaný výzkum zpracovával vědecké poznatky, které mohly být využity v praxi. Předpokladem práce v aplikovaném výzkumu bylo využití nejenom domácích ale i světových vědeckých poznatků. Výzkum badatelský byl soustředěn do ústavu Československé akademie věd. Zabýval se teoretickými úkoly, jež vyplývaly buď z vnitřních potřeb a vědeckého poznání nebo z dlouhodobých perspektivních potřeb společnosti.

VÚP prováděl výzkum především na vlastním pracovišti, tedy u odsouzených, umístěných přímo v objektu ústavu. Jednalo se o intenzivní charakter výzkumu u reprezentativních skupin odsouzených, vybraných podle hledisek plánovaných úkolů. Vězněné osoby byly vyšetřovány psychologicky a lékařsky, tj. po psychické a somatické stránce. Byl sledován jejich somatopsychologický stav

a chování. Při zacházení s odsouzenými se pokusně aplikovaly pedagogické, psychologické a psychiatrické metody směřující k reedukaci a resocializaci.

Jedním ze základních a dlouhodobých úkolů, který VÚP řešil, byl výzkum v oblasti kolektivních a skupinových nápravně výchovných metod. Šlo v něm především o rozvoj speciálních penitenciárních resocializačních metod, které byly předpokladem účinnosti výkonu trestu odnětí svobody.

Dalším úkolem, na který se VÚP zaměřil, bylo zkoumání dynamiky projevů osobnosti v podmínkách výkonu trestu odnětí svobody. Řešení tohoto úkolu souviselo s individualizací, klasifikací odsouzených a diferenciací forem a metod nápravné výchovy. V rámci tohoto úkolu se provádělo mnoho empirických výzkumů, při nichž se vyšetřovali prvověznění i recidivisté, se záměrem zjišťovat vlastnosti osobnosti, které byly, v souvislosti s jejich trestnou činností a změnami těchto vlastností v průběhu výkonu trestu, významné.

Mezi základní a trvalé úkoly VÚP patřil výzkum v oblasti pracovní výchovy odsouzeného jako jednoho ze základních prostředků nápravné výchovy.

V systému nápravné výchovy měla také velký význam právní edukace odsouzených. Aby ji bylo možné realizovat, bylo důležité zjistit, jak vysoké je právní vědomí odsouzených.

4.6 Výzkumné úkoly

Přehled výzkumných úkolů, které vyplývaly z okamžitých a výhledových potřeb:

- **Faktory recidivy** – příčinou jsou komplexní faktory, které bylo nutné zkoumat sociologicky, psychologicky a psychiatricky. Psychologicko – psychiatrická část se soustředila na studium rysů a psychopatologického obrazu osobnosti odsouzeného. Výzkum sociologický se zaměřil na studium sociálních činitelů, a to zejména na studium kladných a záporných podmínek výkonu prvního trestu a studium společenských faktorů, jež se podílely na průběhu neuspokojivé resocializace.
- **Etiopatogeneze delikventního jednání** – volit správné způsoby a metody zacházení s odsouzenými nebylo možné bez znalosti osobnosti odsouzeného, příčin a podmínek vzniku jeho delikventního jednání. Vliv na vznik

delikventního jednání mají sociopatologické vlivy. Úkolem tedy bylo zjistit, jaké faktory se podílely významněji na osobnost delikventa.

- **Studium struktury vězňů** – předpokladem účinného použití různých metod reedukace a terapie bylo sociometrické studium vztahů mezi odsouzenými. Cílem výzkumu bylo rozpracování zásad pro výběr vězňů do skupin a společných cel. Omezení a vyloučení negativních vlivů skupiny na jednotlivce a zjištění vlivu sociometrického přeskupení na pracovní výkon, kázeň a spolupráci s pracovníky výchovy.
- **Psychologicko – psychiatrický výzkum alkoholiků ve výkonu trestu odnětí svobody** – cílem tohoto úkolu bylo vytvořit obraz o struktuře, vývoji, poruchách a odchylkách jejich osobnosti, a to na základě psychologického a psychiatrického vyšetření odsouzených, kteří spáchali trestný čin pod vlivem alkoholu. Objasnit takto podíl nadměrného pití alkoholu v souhrnu činitelů podílejících se na trestné činnosti. Podat potřebné informace pro převýchovu a psychoterapii alkoholiků a pro jejich protialkoholní léčbu během výkonu trestu odnětí svobody.
- **Psychofarmaka** – cílem bylo ověřit možnosti a podmínky aplikace psychofarmak v nápravně výchovném ústavu a prověřit účinky některých nových psychofarmak upravujících abnormální chování.
- **Vězeňské psychické abnormální reakce** – psychické poruchy vzešlé uvězněním byly závažným problémem při reedukaci emočně labilních nebo neurotických osob anebo u odsouzených s trvalými abnormálními stavy osobnosti. Cílem tedy bylo zdokonalit systém prevence před vznikem vězeňských poruch, vypracovat příslušné léčebné postupy a zjistit patofyziologický obraz abnormální reakce za účelem předcházení agresivním odezvám.

Před přístupem k vlastní výzkumné práci ve VÚP bylo třeba seznámit se s širokým záběrem dostupných poznatků, jimiž věda v této oblasti nakládá, sjednotit si vědecky cenné poznatky, ujasnit si koncepci práce, stanovit tématický a výzkumný plán a určit rámcové pracovní úkoly.

4.7 Spolupráce s jinými výzkumnými vědeckými pracovišti

Výzkumná činnost ústavu předpokládala návaznost i na jiná výzkumná pracoviště zabývající se podobnou problematikou. Mělo jít především o výměnu zkušeností při kolektivních poradách o společných problémech a výzkumných metodách. Spolupracovalo se také s pracovišti zabývajícími se psychiatrií, psychologií, pedagogikou, fyziologií a sociologií. Nutno konstatovat, že penologie vždy měla a doposud má nejbližší poměr ke kriminologii.

5. ROZHOVOR S PAMĚTNICÍ DOBY ČINNOSTI VÚP

Jak vznikl výzkumný ústav penologický a proč?

Úplně přesné datum vám neřeknu, ale v roce 1964 se na tom začalo pracovat. Byla to taková doba oblevy, ale oficiální datum vzniku výzkumného ústavu penologického bylo v roce 1967, protože v roce 1977 se konala slavnostní konference k desetiletému výročí vzniku ústavu. První zakladatelé byli lidé, kteří působili mimo vězeňství, byli to všechno civilní osoby. Prvním ředitelem byl doktor Čepelák, což byl klinický a pracovní psycholog a ten dělal po válce v ústavu práce. Jak se k této nabídce dostal, to nevím, ale v tom roce 1964 se došlo k myšlence, že by se měla penologie brát jako věda, že by to neměla být jen „bachárna“, tedy dávat bacha na vězně, ale že by se na ně měl brát ohled, že by to mělo být vlastně na vědecké bázi. To znamená, aby se využívaly poznatky společenských věd při převýchově odsouzených, a že to není jen izolace od společnosti. Mělo na ně být penologicky tedy penitenciárně působeno, aby vyšli z věznice lepší, než když tam přišli. Doktor Čepelák do té doby s podobnými typy lidí zkušenosti neměl. Než k nám přišel děla v ústavu pro matku a dítě v Podolí a specializoval se na psychické problémy žen, byl jedním ze spoluautorů výroby léku „Menzila“.

Působili jste v pankrácké věznici? Spolupracovali jste s pankráckými vězni?

Vůbec jsme nepracovali ve věznici. Byli jsme speciální útvar, který patřil pod ředitelství pod správou sboru národní nápravy, a později to bylo zaštiťováno ministerstvem spravedlnosti. Z pankrácké věznice přišla Míla Urbanová, která pracovala jako psycholog a ta tedy jediná přešla do ústavu. Jedním z prvních pracovníků byla právě Miluše Urbanová a Jiří Čepelák, oni to tedy začali rozjíždět a nabírat nové lidi. Byli tam psychiatři a psychologové. Mělo se jednat o teoreticko – praktické pracoviště. Jednak se tedy zabývali teoretickým přístupem, studiem literatury, vydávali bulletiny, kde bylo obecné ponaučení případných zájemců z řad personálu. Bylo to tedy oddělení s odsouzenými, ti byli z Pankráce a na to byli půjčení vychovatelé, zpočátku byli také z Pankráce, později jsme je převzali pod výzkumný ústav. Bylo tam kolem 30 odsouzených a na těch se zkoušely testy a mimo jiné tam uklízeli a podobně. Po roce 1968 jsme spadali pod ministerstvo spravedlnosti, do té doby jsme byli pod ministerstvem vnitra. To jsou tedy začátky.

Později se nabírali studenti a začalo se studovat ve vězeňství. Po roce 1968 se situace změnila. Jednak to bylo tím, že doktor Čepelák podepsal „2000 slov“ a většinou jsme byli všichni tací, že jakmile se jednalo o tom, že někdo, něco, někde, tak se to bralo, že intelektuálové jsou nespolehliví, že inteligence není s dělnickou třídou, to byly takové hloupé věci, které ovšem do té doby patřily.

Vy jste působila ve výzkumném ústavu penologickém od začátku jeho existence?

Já jsem tam v tu dobu ještě nebyla, v té době jsem studovala, vzali mě až v posledním roce studia. Od roku 1972 jsem pravidelně docházela a v roce 1974 jsem byla natrvalo zaměstnána. V roce 1980 došlo ale ke zrušení ústavu.

Víte, proč byl VÚP zrušen?

Zrušen byl z několika důvodů. Ústav patřil pod Akademii věd, což v 60. letech bylo nezbytné povolení na jakoukoliv vědecko – výzkumnou instituci. Jednak to povoloval Ústřední výbor KSC a ještě to tedy povolovala Akademie věd. V roce 1980 napadlo našeho politického zástupce, ač ho nikdo nenutil, ústav zrušit z důvodu úsporných opatření. Zdůvodnilo se to tím, že vědy už není potřeba, že se máme jít živit prací. Což bylo velice úsměvné. Část zaměstnanců byla tedy propuštěna a část odešla do civilu, byli to většinou psychiatři. U těch nebyl problém sehnat místo. My mladí jsme se různě rozcházeli. Konkrétně já a Miluše Urbanová jsme odešly do výzkumného oddělení pod odbor nápravně výchovné činnosti. Nejdřív jsme tam měli dělat výzkum, ale nikdo nám nebyl schopen dát zadání, a ani posoudit to, co jsme vymyslely. Nakonec z tohoto pracoviště udělali metodické oddělení. Chodily jsme tedy po věznicích dělat metodický dohled.

Když jste dělali výzkumy na odsouzených, dávali jste i odborné školení vychovatelům a dozorcům jak s vězni zacházet, aby došlo k jejich nápravě?

Dělali jsme všechno tedy i školení vychovatelů a personálu věznice. Proto ta záplava bulletinů. Bývalo obrovské množství školení, tím se tedy zúžil počet metodických zaměstnání. Já si vzpomínám, že jsme měli i 50 výjezdů za rok do věznic, kde jsme dělali výzkum společně s kriminologickým ústavem. Jezdili jsme do Libkovic a později, když byli mladiství přestěhováni do Všehrd, tak jsme jezdili tam. Tam už jsme byli skoro zaměstnáni, jak často jsme tam jezdili. Chodili jsme v uniformách, požadovali jsme sice, abychom mohli chodit

k odsouzeným v bílých pláštích, ale to nám nebylo umožněno. Museli jsme tedy docházet v uniformách.

Sledovali jste chování odsouzených i poté, co opustili vězeňské zařízení?

Dělaly se kontroly, ale v civilu to bylo hodně složité. Jednou jsem na takovém případě pracovala, u toho jsme měli asistenci policie. Zvali jsme je k nám na přezkoušení. Tenkrát jsem u jednoho takového přezkoušení byla, protože bylo běžné, dostat se k osobním datům, dnes už to možné není. Dělaly se longitudální výzkumy, byly pětileté i dlouhodobé, dohledávaly se data k mladistvým. Dodnes si pamatuji uličníky, jako byl Straka a Zdeněk Langr, toho jsme měli zrovna v roce 1985 ve Všehrdech, to ale nebyl ještě vrahem. Takže ano, takové ty vyložené pilotní osobnosti. Dělali jsme skupinové testy a součástí celého výzkumu byly individuální rozhovory. Byly hodinové i dvouhodinové, některé byly i opakované, kromě toho jsme měli oddělení, kde jsme se téměř se všemi vězni osobně znali. Někteří se tam zabydleli na půl roku i na rok, takže s odsouzenými jsme měli velmi dobré vztahy. Obstarávali nám „katráky“, takže jsme mohli procházet úplně celou pankráckou věznicí. Příslušníci nám je nechtěli dát ani náhodou, ti se nám úplně vyhýbali. Od odsouzených jsme aspoň věděli, kde se co děje. Ale tenkrát bylo rozvrstvení vězňů jiné.

Byla v té době v pankrácké věznicí vazba? Jestli ano, dělali jste výzkum i u obviněných?

Ano v té době tam byla i vazba. Ale s obviněnými jsme nepracovali. My jsme si vždycky počkali, až se k nám dostane pravomocný rozsudek a potom jsme si je brali k nám do výzkumného ústavu. I v době komunismu se na obviněného hledělo jako na nevinného.

Vyměňovali jste si pravidelně skupinu odsouzených, na kterých jste dělali výzkum?

Ano odsouzené jsme obměňovaly, byla tam průtočnost. A tenkrát někteří chtěli blíže k rodině, takže tam hrálo roli i přemísťování odsouzených. S odsouzenými nebyli problémy. Některé akce dělala Pankrác, protože to byli jejich vězni, my jsme je měli jen půjčené v tom smyslu, jakože i s papíry. Odsouzení u nás jen bydleli, což bylo domluveno. Museli chodit pracovat, protože tenkrát byla téměř

100% zaměstnanost vězňů a ve volných chvílích se nám věnovali, bylo to čistě dobrovolné. Když se odsouzený vzpříčil, tak jsme s tím nic dělat nemohli.

Jaký je nyní Váš názor na výzkumný ústav penologický, jaké měl pozitiva?

Měl obrovský význam, radikálně změnil postoj a náplň práce vychovatelů k odsouzeným. Dohlíželo se na to, aby bylo s vězni slušně zacházeno. Automaticky jsme všichni odsouzeným vykali. To nebylo běžné. Nastal tedy i lepší poměr vězňů na vychovatele, vždy se propagovalo, aby bylo 12 odsouzených na jednoho vychovatele. Další výrazná změna bylo vzdělání personálu, to jsme obstarávali kompletně. Dohlíželo se, zajišťovalo se s právnickou, ekonomickou a filozofickou fakultou vzdělávání vychovatelů. Spolupracovali s námi kolegové z Polska a Maďarska, ostatní státy se této problematice nevěnovaly. Ale překládaly se anglická a německá díla s touto problematikou. Penologické, penitenciární a forenzní vědy, to se k nám dostávalo právě z překladů. Ze základních věcí, které se začaly využívat, bylo zkoumání osobnosti, jestli se jedná o delikventní nebo nedelikventní osobnost. Jestli lze uskutečnit změny a v čem. S výzkumy souviselo i to, jestli mají odsouzení perspektivní představy o své budoucnosti s tím, že musejí být vzděláváni. Museli si uvědomit, že nestačí jen práce, že to nemá žádný převýchovný účinek, musí to být mechanická práce a musejí být zařazeni podle svých schopností. Tenkrát se dělal i výzkum v řadách vychovatelů, kdy se studoval zdravotní stav, pracovní stres, který souvisí s prostředím věznice a jaký to má na vychovatele dopad. Časový snímek, tedy kolik z pracovní náplně zabírá administrativa. Bylo to velice populární, tím pádem z toho udělali „Tajné“ a zakázali to publikovat ve vězeňství. Myslím si, a to i zpětně, že o nás tehdejší i dnes noví ředitelé věděli. Naposledy tedy generální ředitelka Meclová a plukovník Tregler, ten o nás ví vlastně taky. Všichni o nás věděli a znali i naše bulletiny.

Když se na to podíváte zpětně, vidíte i nějaká negativa nebo existuje něco, co jste chtěli realizovat, ale kvůli režimu jste nemohli?

Tak to byla spousta věcí, my jsme třeba odmítali chodit v uniformách, jelikož se nám to pro naši práci zdálo nevhodné. Pochopitelně, dostat se někam do zahraničí, byl velký problém. Byla jsem pozvaná na olympiádu mladistvých do slovenského města Martina, tak to bohužel neexistovalo, aby nás pustili. Všechno bylo kontrolováno, pořád jsme byli bráni, vlastně i v době relativního klidu, jako

komplikovaný přívěšek, který problematizuje situaci ve vězeňství. Bralo se to tak, že si vlastně všichni rozumějí a mají na vše shodný názor a my to pouze rozeštváváme. Vadilo mi hodně, že jsme neměli žádné poznatky z terénu. Nejhorší bylo, že se brali do vysokých funkcí lidé, kteří neměli skoro žádné vzdělání. Všechny ženy ve funkci psychologů seděly v kancelářích s hodností podplukovníka, tudíž se našli tací, kterým to hodně vadilo. Byla to doba správná a dodnes si myslím, že se udělalo velké množství užitečného, na co by se mohlo někdy v budoucnu navázat. Každopádně se dělaly české výzkumy na českých věznicích s českými příslušníky. Dodnes nás lidé poznávají, jsme zváni na různé akce, a tak si myslím, že nějaká stopa po Výzkumném ústavu penologickém v podvědomí lidí i v mnoha věznicích zůstala. Měli jsme z toho dobrý pocit, mrzelo nás to a většina z nás v tom chtěla pokračovat. My, co jsme u toho vydrželi, se tím zabýváme dál. Koneckonců i doktor Čepelák se touto problematikou zabýval ještě v důchodě.

ZÁVĚR

Studiem použité literatury došla autorka práce k následujícím zjištěním. V dávné minulosti byl trest a jeho výkon pojat zejména jako odplata, msta za spáchané zločiny. Bylo žádoucí, aby pachatel trpěl, tresty byly kruté, nelidské, nepěstovala se žádná úcta k lidskému životu. Nebyla poskytována téměř žádná zdravotní péče. Prostory určené k věznění byly nehygienické, vězni spávali na zemi, měli omezený přísun potravin, trpěli mnoha chorobami. Věznění lidé proto často umírali ještě před odpykáním trestu hladu, v důsledku neléčených nemocí, krutého zacházení a mučení. Postupem času historický vývoj věznění zaznamenal významný pokrok směrem k postupnému polidšťování trestání. Začalo se více hledět na člověka jako na živou bytost s jistými právy. Již nebyly praktikovány tortury a mučení. Výkon trestu byl mírnějšího charakteru, objevily se první pokusy o zavedení specifického vězeňského personálu, který dohlížel na uvězněné. Zánikem Habsburské monarchie a vznikem demokratického Československého státu byly dále rozvíjeny myšlenky humanizace a náležitého přístupu k vězňům. Rozšiřoval se počet věznic, zlepšovaly se podmínky uvěznění. Poprvé se objevily formy diferenciací skupin odsouzených a eventualita podmíněného propuštění z výkonu trestu odnětí svobody. V období Protektorátu Čech a Moravy nelze hovořit o nijakém posunu vpřed, pokud se týká penologického působení. Věznice sloužily nacistickým okupantům k perzekuci obyvatelstva. Podobná situace nastala i krátce po převzetí politické moci komunisty, kdy také docházelo k mstám tehdejšího režimu vůči jeho odpůrcům. Později však, přece jen vývoj vězeňství směřoval kupředu. Významnou úlohu při tom sehrál Výzkumný ústav penologický. Vězeňství se začalo pojímat více vědecky. Kladl se důraz na výchovné působení, resocializaci a vzdělávání vězňů. Nicméně náš vězeňský systém byl v období totality reprezentantem ideologie i praktik vládnoucí moci, kdy nezůstal nedotčen ani vězeňský personál.

V soudobé demokratické společnosti je potřebné, aby vězeňství bylo efektivní a plnilo požadované sociální služby. Lze konstatovat, že reforma vězeňského systému v posledních dvaceti letech způsobila výrazné zlepšení českého vězeňství. Snahou celé společnosti by mělo být dosažení takového stavu, kdy z věznic budou vycházet lidé napravení, se správnými postoji k vlastním životům, aby se jejich trestná činnost již nikdy nemusela opakovat.

RESUMÉ

V soudobé společnosti jsou věznice všeobecným instrumentem určeným k trestání a nápravě osob, které se podstatným způsobem provinili vůči společnosti a jejímu právnímu systému. Většina lidí se setká během svého života s nějakou formou trestné činnosti, zřejmě nejčastěji se jedná o trestnou činnost majetkového charakteru. V kontrastu s touto skutečností se ale pouze zlomek veřejnosti blíže seznámí s institucí vězení. Vězeňství žije vlastním životem a je víceméně skryto zrakům veřejnosti. Vězeňství a péče o vězně má svou historii. Procházelo různými historickými událostmi, různými politickými systémy, při nichž docházelo k jeho vývoji, formování a přizpůsobování se době, jíž sloužilo. Zkoumání historických okolností, příčin a důsledků sledovaných jevů české penitenciaristiky je důležitým pramenem poučení pro současnou i budoucí praxi.

Smyslem této práce je rozbor a popis faktů a změn, ke kterým došlo v průběhu let v nápravných zařízeních v historickém kontextu. Zohledněny jsou nastalé změny hodnotového systému ve společnosti, reformní přístupy společnosti k odsouzeným a také poznatky o neustále se zvyšující úrovni vzdělanosti a odbornosti vězeňského personálu během zkoumaného období.

V první části se práce zabývá počátkem trestání v českých zemích. Popisuje vězeňství od dob středověku, a dále během éry vlády Habsburků, kde zmiňuje důležité reformy Marie Terezie a jejího syna Josefa II., jež byly zásadně ovlivněny myšlenkami osvícenství, pro něž byly vlastní především ideje humanizace neboli polidšťování vězeňství. Dále analyzuje období první Československé republiky charakteristické svým předválečným demokratickým uspořádáním, a taktéž se dotýká poznamenání vězeňství první republiky nástupem fašismu k moci a druhou světovou válkou. Neopomenuto zůstává také období komunistické totality, pro něž jsou typické zpolitizované soudní procesy, popravy a dlouholetá věznění odpůrců režimu.

Druhá část práce rozpracovává soudobou podobu českého vězeňství.

Praktická část práce ve zkratce přibližuje historii Čepelákova penologického ústavu, jeho náplň a cíl. Na základě údajů získaných z rozhovoru autorky práce s pamětníci dané doby shrnuje a vyhodnocuje efektivitu a význam tohoto ústavu.

ANOTACE

Bakalářská práce líčí zejména historický vývoj české penitenciaristiky s odkazem na transformaci podob a metod trestání a věznění. Teoretickou část tvoří kapitoly popisující období středověku po vládu habsburské monarchie, dotýká se formování vězeňství v období první republiky a období druhé světové války, dále pak éry komunistické totality a etapy tzv. normalizace až do roku 1989. Další část pojednává o reformě vězeňství po roce 1989 a jeho současném stavu. Praktická část nastiňuje charakter, účel a význam Výzkumného ústavu penologického.

ANNOTATION

The bachelor thesis depicts the historical development of czech prison system with reference to the transformation of forms and methods of punishment and imprisonment. The theoretical part consists of chapters describing the Middle Ages to the Habsburg monarchy, mentions the formation of the prison system within the First Czechoslovak Republic and the World War II, then in the era of communist totality and during "normalization period" until 1989. Another part describes the reform of the prison system since 1989 and its current status. The practical part outlines the character, purpose and importance of the Penological Research Institute.

KLÍČOVÁ SLOVA

diferenciace

humanizace

penitenciaristika

penologie

reforma

věznění

vězeňství

výkon trestu odnětí svobody a vazby

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

Zákony a vnitřní právní předpisy VS ČR:

1. Zákon č. 59/1965 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody
2. Zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody
3. Zákon č. 555/1992 Sb., o Vězeňské službě a justiční strážci ČR
4. Nařízení vlády č. 365/1999 Sb., o výši a podmínkách odměňování odsouzených osob zařazených do zaměstnání ve výkonu trestu odnětí svobody

Literatura:

5. BAJCURA, L. Nástin periodizace dějin vězeňství v českých zemích v letech 1945 – 1969. *České vězeňství*, roč. 6, 1999, č. 2–3, s. 1–127.
6. BARTOŠEK, K. *Český vězeň*. 1. vyd. Praha, Litomyšl: Paseka, 2001. 317 s. ISBN 80 - 7185-363-1
7. BEDNÁŘ, M. *Některé důsledky zařazování pachatelů trestných činů soudy do věznic s dozorem*, 1.vyd. Praha: Vězeňská služba České republiky 2004. 223 s. ISBN 80-239-3645
8. ČERNÍKOVÁ, V. *Sociální ochrana*. 1. vyd. Praha: Policejní akademie České republiky, 2005. 163 s. ISBN 80-7251-207-2
9. ČERNÝ, J. *Za dráty komunismu*. 1. vyd. Pardubice: Akcent, 1991. 64 s. ISBN 80-85366-02-2
10. FOUCAULT, M. *Dohlížet a trestat*. 1. vyd. Praha: Dauphin, 2000. 427 s. ISBN 80-86019-96-9
11. GRUNTORÁD, J. *O československém vězeňství (sborník Charty 77)*. 1. vyd. Praha: Orbis, 1990. 198 s. ISBN 80-235-0009-0
12. HÁLA, J. *Teorie a praxe vězeňství*. 2. vyd. České Budějovice: Vysoká škola ekonomických a regionálních studií, 2005. 183 s. ISBN 80-86708-05-5
13. HÁLA, J. *Bolest a naděje vězení*. 1.vyd. Praha: Triton, 2007. 127 s. ISBN 978-80-7387-013-3
14. HÁLA, J. *Jak mluví čeští vězni*. 1. vyd. Praha: Vězeňská služba České republiky, 2002. 58 s. ISBN 80-238-9463-3
15. JANÁK, D. *Československé vězeňství 1945 – 195*, 1.vyd. Praha: Vězeňská služba České republiky, 2002. IBSN 80-239-0138-9

16. KALVODOVÁ, V. *K diferenciaci výkonu trestu odnětí svobody dle nové právní úpravy*, 1.vyd. Brno: Masarykova Univerzita v Brně 2000. 215 s. ISBN 1210-9126
17. KARABEC, Z. *Dlouhodobé tresty odnětí svobody*, 1.vyd. Praha: Praha 2004. 195 s. ISBN 80-7338-024-2
18. KÝR, A. *Způsoby zacházení s vězni ČSR v letech 1945 – 1955: Přehled základních předpisů*. 1.vyd. Opava: Slezské zemské muzeum 2002. ISBN 80-86224-32-5
19. LIŠKA, O. a kol. *Tresty smrti vykonané v Československu v letech 1918-1989*. 2. vyd. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu SKPV PČR, 2006. 294 s. ISBN 80-86621-09-X
20. MALÁ, D. *Vězeňství po česku*. 1. vyd. Tišnov: Sursum, 2003. 129 s. ISBN 80-7323-062-3
21. MALÁ, D. *Vězeňství po česku II. aneb Jak to Kula ve vězeňství koulí*. 1. vyd. Blansko: Duha, 2009. 88 s. ISBN 978-80-87061-36-7
22. MAŘÁDEK, V. *Vězeňství*, 1.vyd. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2005. 203 s. ISBN 80-7368-002-5
23. MÜLPACHR, P. *vývoj ústavní péče*, 1.vyd. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2001. 49 s. ISBN 80-210-2512-3
24. NEDOROST, L. *Vězeňství a správa vězeňství v ČR*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1995. 184 s. ISBN 80-210-1114-9
25. ŘEZÁČ, F. *Vězenství v posavadních způsobech svých (doslov k obnovenému vydání knihy po 143 letech, Jan Uhlík)*. *České vězeňství*, 1995, roč. 4, č. 4, 5, 11 s.
26. SOUČEK, A. *Za mřížemi vesele i smutně aneb Sedm let jsem u vás sloužil*. 1. vyd. Vimperk: Antonín Souček, 1999. 81 s.
27. SVÁTEK, J. *Dějiny poprav a katů v Čechách* 1. vyd. Praha: Havran, 2004. 225 s. ISBN 80-86515-45-1
28. TOMEK, P. *Dvě studie o československém vězeňství 1948-1989*. 1. vyd. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, 2000. 86 s. ISBN 80-902885-0-2
29. UHLÍK, J. F. *J. Řezáč – reformátor vězeňství a školství 19. století*, 1.vyd. Praha: VV Praha Pankrác 1997
30. UHLÍK, J. *Historie věznění a vězeňství v Čechách*. Praha: Vazební věznice Praha Pankrác, 2006

Periodika:

31. Časopis: Historická penologie
32. Časopis: České vězeňství
33. Časopis: Československá kriminalistika

Internetové stránky:

34. <http://www.vscr.cz/>
35. <http://www.ustrcr.cz/>
36. <http://www.ivvs.cz/>
37. <http://portal.justice.cz/>
38. <http://cs.wikipedia.org/>
39. <http://hledani.rozhlas.cz/>
40. <http://totalita.cz/>
41. <http://ff.ujep.cz/>

PŘÍLOHY

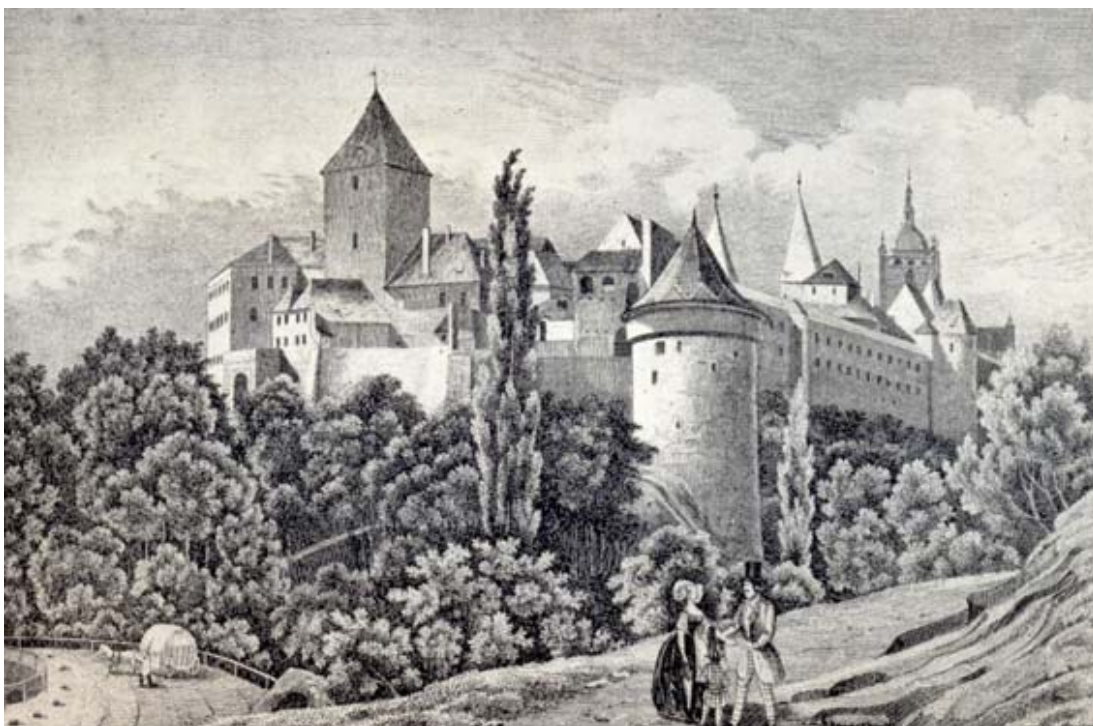
Příloha č. 1: Historická vězení

Příloha č. 2: Základní principy Evropských vězeňských pravidel

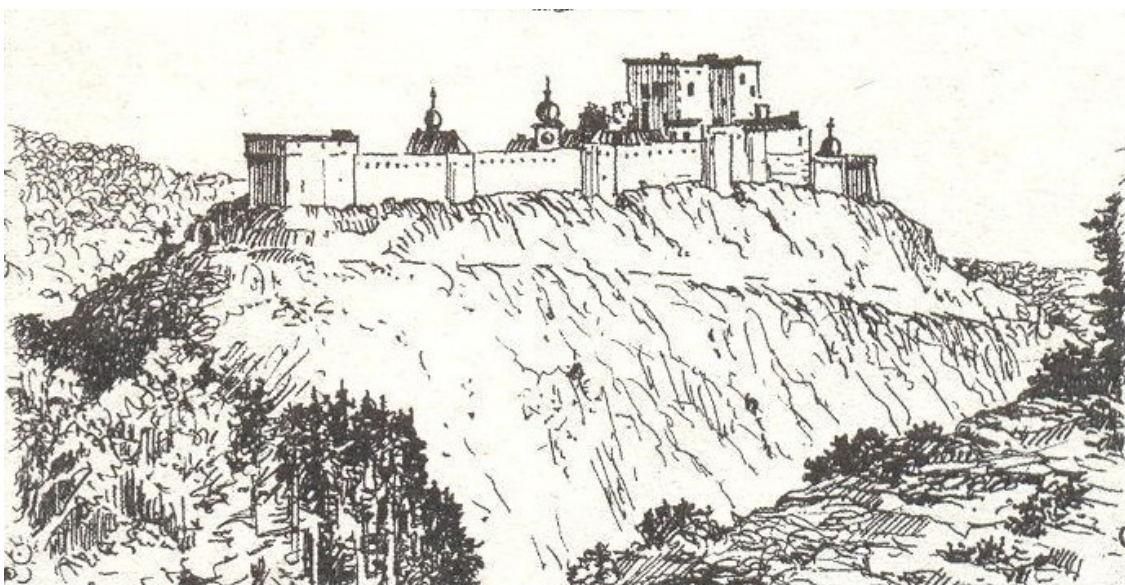
Příloha č. 3: Mapa věznic, vazebních věznic a Detenčních ústavů

Příloha č. 4: Organizační schéma Vězeňské služby České republiky

Příloha č. 5: Fotografie Doc. PhDr. Jiřího Čepeláka CSc.

Hradčanské věžeňské věže

Církevní vězení Hukvaldy
Zdroj: Časopis: Historická penologie č.1/20006

Věznice Staroměstská

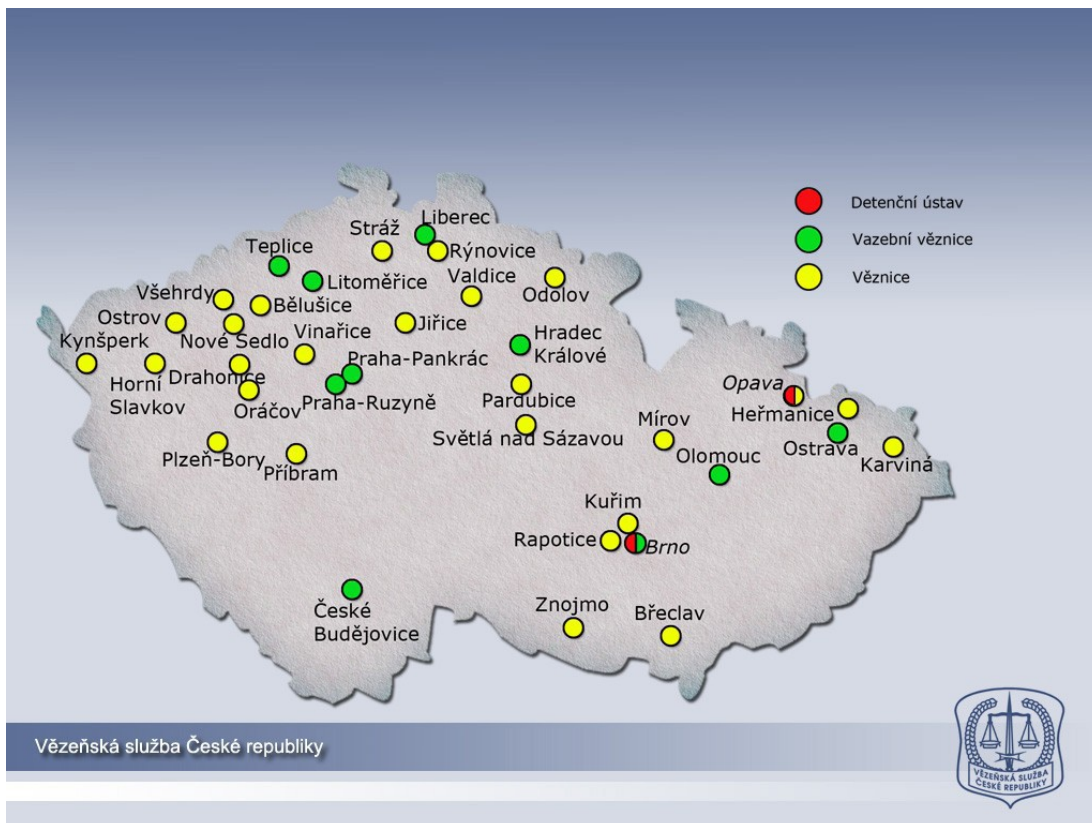
Pevnostní vězení Špilberk

Zdroj: Časopis: Historická penologie č.1/20006

Základní principy Evropských vězeňských pravidel:

1. Se všemi osobami zbavenými svobody bude zacházeno tak, aby byla respektována jejich lidská práva.
2. Osobám zbaveným svobody budou ponechána veškerá práva, která jim nebyla zákonně odňata uložením výkonu trestu nebo vazby.
3. Omezení ukládaná osobám zbaveným svobody budou v nezbytně minimálním rozsahu a úměrná legitimnímu účelu, pro který byla uložena.
4. Vězeňské podmínky, které porušují lidská práva vězňů, nelze ospravedlnit nedostatkem prostředků.
5. Život ve vězení se musí co možná nejvíce přibližovat pozitivním aspektům života na svobodě.
6. Výkon trestu bude zajišťován tak, aby umožnil osobám zbaveným svobody jejich opětné začlenění do svobodné společnosti.
7. Je nutno podporovat spolupráci s externími sociálními službami a co možná nejvíce i zapojení občanských sdružení do vězeňského života.
8. Vězeňští pracovníci vykonávají důležitou veřejnou službu a jejich přijímání, zaškolení i pracovní podmínky jim musí umožnit udržování vysoké úrovně jejich péče o uvězněné osoby.
9. Ve všech věznicích musí probíhat pravidelné státní inspekce a nezávislé kontroly.

Zdroj: <http://www.radaevropy.cz/>

Zdroj: <http://www.vscr.cz/generalni-reditelstvi-19/zakladni-informace-4/>

Doc. PhDr. Jiří Čepelák CSc.
Zdroj: <http://www.vscr.cz/>